

NAGY ESZTER

Petrus de Paternis, *Krizsafán fia György látomásainak szerzője*Új szempontok a *Visiones Georgii* kutatásához

A *Visiones Georgii*, melyet a magyar fordításnak köszönhetően Krizsafán fia György látomásai címen ismer a hazai szakirodalom,¹ a 14. századi vizionárius irodalom kevéssé kutatott és gyakran félreértett alkotása. A 48 kéziratban ránk maradt, ikonográfiai, teológiai és történeti szempontból egyaránt izgalmas mű magyarországi György vitéz látogatását beszéli el a középkori Írország legismertebb zárandokhelyén, Szent Patrik Purgatóriumában. A Nagy Lajos dél-itáliai hadjárataiban szolgáló, majd kegyetlenkedései miatt vezekelni induló lovag az isteni kegyelem megtapasztalására vágyik, amikor a távoli és veszélyes cél felé veszi útját. A barlangszerű szent helyen, mely a túlvilág bejárataként híresült el a középkorban, egy angyal kíséretében tanúja lesz a tisztuló lelkek és a kárhozottak szenvedésének, de az üdvözültek szépséges és dicséző himnuszoktól zengő lakóhelyének is. Utazása a Mennyei Király és Királynő látomásával éri el csúcspontját; ezt követően az angyaltól küldetéseket kap, melyek célt adnak további életének.

A jelen tanulmányban, amely 2018 januárjában megvédett doktori disszertációmon alapul, a mű új attribúcióját mutatom be. A kutatókat legalább 150 éve foglalkoztató kérdés tisztázását² a *Visiones Georgii* lipcsei kézíratainak beható tanulmányozása tette lehetővé. Az ágostonos Petrus de Paternis szerzőként való azonosítása minden bizonnyal dolgozatom egyik legjelentősebb hozzájárulása a *Visiones Georgii* kutatástörténetéhez. Az új attribúció utat nyit a mű keletkezési körülményeinek behatóbb tanulmányozásához, és pontosabb kérdésfelvetéseket tesz lehetővé utóéletét illetően. A továbbiakban ezért először összegzem a szakirodalom megállapításait a mű eredetével kapcsolatban, majd bemutatom a szerző pontosabb meghatározásához vezető lépéseket. Ezt követően ismertetem a Petrus de Paternisről rendelkezésünkre álló információkat, tanulmányomat pedig a nyitva maradt kérdések felvázolásával zárom.

* A szerző magyar és művészettörténet szakon végezte tanulmányait az ELTE-n, majd 2018-ban co-tutelle rendszerű képzésben doktori fokozatot szerzett a párizsi EHESS-en. A disszertáció címe: *La réception des «Visiones Georgii»: lectures de la légende du Purgatoire de Saint Patrick à la fin du Moyen Âge*.

1 Bellus Ibolya fordítása 1985-ben jelent meg: V. Kovács Sándor, *Tar Lőrinc pokoljárása: Középkori magyar víziók*, Magyar ritkaságok (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985).

2 Toldy Ferenc 1871-ben hiába próbálja magyarként azonosítani a *Visiones Georgii* szerzőjét: TOLDY Ferenc, „Egy XIV. századbéli magyar vezeklő Irlandban Sz. Patrik purgatóriumában”, *Századok* (1871): 229–247. 1924-ben Max Voigt jár legközelebb a megfejtéshez, amikor a *Visiones Georgii*-nek szentelt monográfiájában azt állítja, hogy a mű Avignonban keletkezett egy provanszál származású ágostonos remete tollából. Max Voigt, *Beiträge zur Geschichte der Visionenliteratur im Mittelalter*, II. (Leipzig: Mayer und Müller, 1924), 188–189.

Az irodalomtörténet gyakran a keletkezési körülmények felől közelít a műhöz: ezek jelentik számára a kiindulópontot a szöveg elemzéséhez és értelmezéséhez. A filológia és termékei, a kritikai kiadások is legtöbbször a szerzői szöveg, vagy legalábbis a szerzői szándékot a lehető legpontosabban tükröző variáns bemutatására törekszenek. Ezeknek a megközelítéseknek természetesen velejárója a szerző ismeretének igénye. Más utakon is elindulhatnak azonban a történeti kutatások: ha recepcióesztétikai megfontolások alapján elfogadjuk, hogy a mű a szöveg és az olvasó találkozásakor születik, a korabeli olvasók, könyvhasználati szokások és olvasási stratégiák – tárgyi és szellemi síkon egyaránt – figyelmet érdemelnek, és legalább annyira hozzásegítenek egy mű történeti létének mélyebb megértéséhez, mint a keletkezés körülményeinek ismerete. A két megközelítést azonban nem szükséges szembe állítani, mivel kölcsönösen gazdagíthatják egymást, amit jól példáz az a tény, hogy a *Visiones Georgii* szerzőjének neve is a mű recepciójának kutatása során került elő.

A *Visiones Georgii*vel kapcsolatos magyarországi szakirodalmat átfutva azonban úgy tűnhet, hogy a tanulmányok szerzői sem a mű keletkezésének, sem befogadásának körülményeit nem törekedtek mélyebben megismerni. *Krizsafán fia György látomásai* sztereotípiák és újkori ideológiák áldozatává váltak. Toldy Ferencnek, aki először figyelt fel a magyar vonatkozású szövegre, a mű csalódást okozott, mivel kezdeti reményeivel ellentétben nem sikerült egy újabb magyar szerzővel gazdagítani az irodalomtörténetet. A későbbiekben a *Visiones Georgiit* nem is irodalmi szempontok alapján értékeli, csupán erkölcstörténeti vonatkozásait emeli ki:³

Engem a Melki Cod. czíme ragadott meg, mert kezdetben azt gyanítottam, hogy egy XIV. századbéli eddig ismeretlen hazai írónak vagyok nyomában. Csak a munka vége felé győződtem meg, hogy az író más –; és hogy fáradtságomat, melybe ennek tanulmányozása került, legalább némileg értékesítem, közlöm róla és belőle azt, minek kis részben történetünkre, nagyobb részben a XIV. század általános erkölcstörténetére némi becse lehet [...]⁴

Toldy a *Krizsafán fia György*éhez hasonló víziók célját abban látja, hogy „táplálékul szolgáltak mindazoknak, kik a kor erkölcsi süllyedése s a hatalmasok által az emberiségre mért nyomorok közt isten segedelmében bízva, ezen, szerintök isten által ihletett szellemek nyilatkoztatásaiból vigaszt s a bajok eltürésére erőt merítettek”.⁵ A szövegek szerzőit ábrándozóknak titulálja, és a látomások leírását csak mint kortörténeti forrásokat méltatja figyelemre. Annak ellenére tehát, hogy a prezentációt követő akadémiai vitán több releváns kérdés is felmerült – Valóban magyar volt-e György vitéz? Fiktív vagy valós történetet beszél-e el a *Visiones Georgii*? Hogyan kell elképzelnünk Szent Patrik Purgatóriumát mint zarándokhelyet?⁶ –, Toldy ismertetőjé-

3 TOLDY, „Egy XIV. századbéli magyar...”.

4 Uo., 230.

5 Uo., 233.

6 Uo., 247.

vel a mű hazai negligálása is kezdetét veszi. Talán a túl sok megválaszolandó kérdés is felelős azért, hogy a kutatók nem foglalkoznak önállóan a *Visiones Georgiiv*el, hanem többnyire más alkotásokhoz próbálják kötni György vitéz alakját és történetét. Így például Dercsényi Dezső 1941-ben a Becsei Vesszős György különítményét ábrázoló zselízi freskóval hozza összefüggésbe Krizsáfán fia Györgyöt,⁷ és a két figura azonosítását több mint négy évtizeddel később kimerítő érveléssel támasztja alá Szegfű László.⁸ Gondolatmenetét Zemplényi Ferenc cáfolja meg 1998-ban,⁹ teljes joggal. Ezzel szemben vitathatatlan a párhuzam György vitéz és Tar Lőrinc között, aki 1411-ben látogatott el Szent Patrik Purgatóriumába. A népes kísérettel utazó magyar arisztokrata zarándoklata György vitézével szemben nyomot hagyott a magyar irodalomban is.¹⁰ Az utazást megörökítő legkorábbi ránk maradt forrás, a Jacopus de Yonge császári jegyző által Dublinban papírra vetett *Memoriale*¹¹ a Szent Patrik Purgatóriumát korábban felkereső látogatók között magyarországi György vitézt is megemlíti.¹² A felsorolásban szereplő többi zarándok azonban nagy valószínűséggel fiktív figura: Nicholaus a *Legenda aurea* Szent Patrik-legendájának a hőse, Obrian pedig feltehetőleg azonos Owein lovaggal, a *Tractatus de Purgatorio Sancti Patricii* zarándokáival. Így könnyen elképzelhető, hogy a Györgyre való hivatkozás is az írott szöveg ismeretére utal, nem pedig történeti tényre, a *Visiones Georgii* és a *Memoriale* egymáshoz való viszonyát azonban eddig még senki sem vizsgálta meg alaposan.

Fontos állomás a *Visiones Georgii* hazai recepciójának történetében a mű magyar nyelvű fordításának megjelenése 1985-ben.¹³ A *Magyar Ritkaságok* sorozat Tar Lőrinc pokoljárása című kötetében közzétett, a *Memoriale* terjedelmét azonban jóval meghaladó, közel 180 oldalas szövegről sajnos alig esik érdemben szó a kötetet szerkesztő V. Kovács Sándor bevezetőjében. V. Kovács teológiai tartalma alapján a Katalin-legendához hasonlítja a *Visiones Georgiit*, és egyértelműen félreérti, amikor így ír róla:

7 DERCSÉNYI Dezső, *Nagy Lajos kora* (Budapest: Egyetemi Nyomda, 1941), 72.

8 SZEGFŰ László, „György, Crissáfán fia, aki megjárta a túlvilágot”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 90 (1986): 90.

9 ZEMPLÉNYI Ferenc, *Az európai udvari kultúra és a magyar irodalom*, *Historia litteraria* 4 (Budapest: Universitas Kiadó, 1998), 36–37.

10 A Tar Lőrinc purgatóriumi utazásával kapcsolatos irodalmi műveket lásd: KOVÁCS, *Tar Lőrinc pokoljárása*.

11 A mű keletkezését Michel Haren datálását elfogadva Giovanni Paolo Maggioni 1416 utánra teszi – Michel Haren, „Two Hungarian Pilgrims”, in *The Medieval Pilgrimage to St Patrick’s Purgatory: Lough Derg and the European Tradition*, eds. Michael HAREN and Yolande de PONTFARCY (Enniskillen, Ireland: Clogher Historical Society, 1988), 124. Idézi: Giovanni Paolo MAGGIONI, Roberto TINTI és Paolo TAVIANI, *Il Purgatorio di San Patrizio: documenti letterari e testimonianze di pellegrinaggio (secc. XII-XVI)*, *Quaderni di Hagiographica* 13 (Firenze: Sismel – Edizioni del Galluzzo, 2018), 365.

12 «*magnificus vir Laurencius Ratholdi de Pastoth [...] Purgatorium sancti Patricii intravit [...] et penas immundorum spiritum, sicut nobis datur intelligi, sustinuit et revelaciones divinas vidit et audivit in eadem spelunca, in qua fuerunt sanctus Nicholaus ac Georgius filius Grifani militis de partibus Ungarie et Eugenius dictus Obrian de Anglia, sustinentes tormenta ac penas immundorum spiritum*» Hippolyte DELEHAYE, „Le pèlerinage de Laurent de Paszthó au Purgatoire de s. Patrice”, *Analecta Bollandiana*, 27 (1908): 35–60, 58.

13 A fordítást Hammerich kritikai kiadása alapján készítette Bellus Ibolya.

A György-víziók egyetemes eszmetörténeti jelentősége tehát az, hogy háttér gyanánt a magyar közgondolkodás elvilágiasodását is beleilleszti a humanizmus felé vezető, egyháztól eltávolodó filozófiai áramlatok fő sodrába. Ez a találkozás az európaiság és magyarság között a György-féle látomások nélkül nem jött volna létre [...].¹⁴

Gondolatmenetét az ideológiai elfogultságon túl alapvetően aláássa az a tény, amit már Toldy Ferenc is felismert: a *Visiones Georgii* nem magyar szerző alkotása és nem magyar területen keletkezett. Így tehát nem meglepő, hogy a magyar fordítás megjelenése sem hozott áttörést a mű hazai kutatástörténetében, és az utóbbi bő három évtizedben nem születtek új megállapítások a *Visiones Georgii*vel kapcsolatban.

A külföldi szakirodalmat szerencsére kevésbé jellemzik a hazai kutatást gúzsba kötő előítéletek, és György vitéz történetére nem nehezedik rá a Tar Lőrinc-monda. Elsősorban német nyelvterületen fordult a kutatók érdeklődése a mű felé, amit az magyaráz, hogy a kéziratok többsége a mai Ausztria és Németország területén maradt fenn.¹⁵ Főbb megállapításaiban mindmáig hivatkozási alpnak tekintett tanulmány Max Voigt 1924-ben megjelent *Beiträge zur Geschichte der Visionenliteratur im Mittelalter* című monográfiája.¹⁶ Voigt a II. kötetben foglalkozik a *Visiones Georgii*vel, míg az elsőt a *Visio Lazarinak* szenteli. A szerző behatóan tanulmányozza a mű keletkezési körülményeit, és nyelvi adatokra támaszkodva megállapítja, hogy a szerző egy provanszál származású ágostonos szerzetes, aki minden bizonnyal az avignoni pápai udvar környezetében dolgozott.¹⁷ Állást foglal a mű céljával kapcsolatban is: véleménye szerint a *Visiones Georgii* mentes a propagandisztikus elemektől, értelme egyedül aszketikus és vallásos tartalmában keresendő.¹⁸

Max Voigt eredményeit átveszi Louis Leonor Hammerich, aki 1930-ban publikálja a latin nyelvű *Visiones Georgii* első és mindmáig egyetlen kritikai kiadását, amelyben az akkor ismert valamennyi kéziratot bemutatja. Az alapszöveg (Mo) mellett a kritikai apparátusban további két kéziratból (P és K) közli a szöveg teljes terjedelmében az olvasatokat.¹⁹ A dán filológus az 1930-as évek folyamán két kisebb tanulmányban jelenteti

14 V. Kovács, *Tar Lőrinc pokoljárása*, 17.

15 A 20 latin nyelvű kéziratból 14, a 28 vernakuláris kéziratból 21 található jelenleg német vagy osztrák területen. A ránk maradt kéziratok leírását lásd: Bernd WEITEMEIER, *Visiones Georgii: Untersuchung mit synoptischer Edition der Übersetzung und Redaktion C* (Berlin: Erich Schmidt, 2006), 100–204.

16 VOIGT, *Beiträge zur Geschichte der Visionenliteratur im Mittelalter*.

17 Voigt a Österreichische Nationalbibliothek Cod 1398 jelzetű kézírata alapján teszi megállapításait, amelyben az akkor ismert kéziratok közül egyedül szerepel a szerző provanszál eredetét igazoló pibolus (nyárfa) szó. Ágostonos eredetét a „*quidam ex nostris vocatus Iohannes de Lana*” ’egy közülünk, akit Iohannes de Lanának hívnak’ kifejezés alapján feltételezi, mivel Iohannes de Lana dokumentáltan az ágostonos rendhez tartozott. Uo., II, 188–189.

18 Megállapítása azért is fontos, mert az 1350-es évek második felétől hirtelen megnőtt a Szent Patrik Purgatóriumát felkereső dokumentált zarándokok száma (a zarándokok listáját lásd: HAREN és PONTFARCY, *The Medieval Pilgrimage to St Patrick's Purgatory*, 5–6.), a *Visiones Georgii* magában azonban nem tartalmaz olyan elemeket, amelyek propagandisztikus szándéokra engednének következtetni. VOIGT, *Beiträge zur Geschichte der Visionenliteratur im Mittelalter*, II, 186.

19 „Ich selbst hatte den grössten Teil einer längeren Abhandlung über dasselbe Thema geschrieben und war auch z. T. zu ähnlichen Ergebnissen gekommen wie Voigt, als mir 1925 sein Buch in die Hände

meg a művel kapcsolatos újabb felfedezéseit és hipotéziseit,²⁰ így például azt a feltételezést, mely szerint a *Visiones Georgii* egy kézírata Niccolò de Beccari olasz humanista közvetítésével juthatott el Prágába 1376-ban.²¹

Egy következő, nagyobb volumenű tudományos összefoglaló közel 70 évvel később, 2006-ban jelent meg.²² Bernd Weitemeier monográfiája amellelt, hogy összegezi a *Visiones Georgii*vel kapcsolatos ismereteket, elsősorban a német nyelvű kéziratokra összpontosít, amelyekből több átiratot és egy kritikai kiadást is közöl. Mivel a mű keletkezési körülményeiről nem állnak rendelkezésre újabb adatok, a szöveg hagyomány pedig nagyon összetett, a történeti kutatások elsődleges céljának a szöveg recepciójának tanulmányozását tekinti.²³

Ami a *Visiones Georgii* attribúcióját illeti, Max Voigt érvei a mű szerzőségével kapcsolatban kételkedésre adhatnak okot, ha figyelembe vesszük, hogy a provanszál eredetet alátámasztó nyelvi adatokat csupán egyetlen kéziratban tudta kimutatni. Nem képzelhető-e el, hogy a Rein bei Graz-i ciszterci monostorból származó, Bécsben őrzött kódex szövegvariánsa csupán egy provanszál származású másoló emlékét őrzi? Voigt egyértelműen a megérzéseire hagyatkozott, amikor attribúcióját egy egyedi szövegváltozatra alapozta, az utóbbi évtizedekben előkerült kéziratok azonban nem csupán alátámasztják eredményeit, hanem a szerző pontosabb meghatározását is lehetővé teszik.

Max Voigt tanulmánya írásakor az alábbi 9 latin nyelvű *Visiones Georgii* kéziratot ismeri:²⁴

Mo (L12)	Clm 21658, Bayerische Staatsbibliothek, München, 15. század első fele
K (L5)*	Cod. 82, Kremsmünster, bencés apátság, 1414 előtt
Me (L10)	Cod. 175, Melk, bencés apátság, 1414
B (L3)IV F 60,	Staats- und Universitätsbibliothek, Wrocław, 15. század közepe
W1 (L19)	Cod. 1398, Österreichische Nationalbibliothek, Bécs, 1424 után

---

kam". *Visiones Georgii. Visiones quas in Purgatorio Sancti Patricii vidit Georgius miles de Ungaria, A.D. MCCCCLIII.*, ed. Louis Leonor HAMMERICH (København: 1930), 12.

20 Louis L. HAMMERICH, „Studies to Visiones Georgii”, *Classica et mediaevalia* 1 (1938): 95–118; Louis L. HAMMERICH, „Studies to Visiones Georgii”, *Classica et mediaevalia* 2 (1939): 190–220.

21 HAMMERICH, „Studies to Visiones Georgii” (1938), 104–105.

22 WEITEMEIER, *Visiones Georgii*.

23 Weitemeier Kurt Ruh-ot idézi: „Die überlieferungskritische Ausgabe bietet sich bei Texten an, die durch ihren vielfachen Gebrauch mit unterschiedlicher Zweckbestimmung eine offene Überlieferungsform aufweisen, d. h. zahlreichen Textmutation ausgesetzt waren, ja z. T. in verschiedenen Redaktionen erscheinen. Die originäre Fassung kann hier grundsätzlich nicht im Vordergrund wissenschaftlicher Bemühung stehen, und das gilt zumal dort, wo der Autor nicht bekannt ist bzw. kein historisches Interesse in Anspruch nehmen kann oder wo nicht der Autor-, sondern ein Gebrauchstext zur geschichtlichen Wirkung gekommen ist.” Kurt RUH, „Votum für eine überlieferungskritische Editionspraxis”, in *Probleme der Edition mittel- und neulateinischer Texte*, szerk. Ludwig HÖDL és Dieter WUTTKE, Kolloquium de DFG, Bonn 26–28. Febr. 1973 (Boppard: 1978), 35–36. Idézi WEITEMEIER, *Visiones Georgii*, 349.

24 A kéziratok megjelenésére a Hammerich kritikai kiadásában használt betűjeleket használok, illetve zárójelben a Bernd Weitemeier által javasolt jelölést. Ez utóbbi rendszert használok az 1930 után felfedezett kéziratok esetében is.

- W2 (L20) Cod. 4008, Österreichische Nationalbibliothek, Bécs, 14–15. század
 V (L16) Ms. Vat. Lat. 5862, Biblioteca Vaticana, Róma, 1474
 A (L1) Cod. 462, Admont, bencés apátság, 15. század közepe?
 Ba (L2) Cod. Ms. Th. 106, Staatsbibliothek, Bamberg, 1432

Hammerich 1930-ban megjelent kritikai kiadásában két prágai kézirrattal bővíti a korpuszt:

- P1 (L14) Ms. 23, Archiv Pražského hradu, Prága, 14. század vége vagy 15. század eleje
 P2 (L15) Cod. N. 41, Archiv Pražského hradu, Prága, 15. század eleje

Szintén Hammerich írja le először az 1930-as években felfedezett londoni kéziratot:²⁵

- L8 Ms. Add. 37512, British Library, London, 1457

A következő évtizedekben 8 további latin nyelvű *Visiones Georgii*-kézirat került elő:

- L4 Pap.-Hs. 154, Universitätsbibliothek, Klagenfurt, 14. század vége
 L6 Ms. 832, Universitätsbibliothek, Lipcse, 14. század 3. negyede
 L7 Ms. 841, Universitätsbibliothek, Lipcse, 1452
 L9 Ms. 986, Turmbibliothek St. Andreas, Lutherstadt-Eisleben, 15. század 2. fele
 L11 Clm 17796, Bayerische Staatsbibliothek, München, 1445–1466
 L13 Ms. 96, Graf Schönborn-Bibliothek, Pommersfelden, 15. század
 L17 Cod. XI. 83. B, St. Florian, ágostonos apátság, 1458
 L18 MS A 6, Státní oblastní archiv v Třeboni, Třebon, 15. század 2. fele

A szerzőség kérdésében végül a Lipcsében őrzött Ms. 832 és Ms. 841 (L6 és L7) kéziratok tanulmányozása hozott új eredményt. A provanszál szerzőre utaló *pibolus* olvasat megtalálható a 14. század 3. negyedében készült, töredékes formában ránk maradt Ms 832 kéziratban is,²⁶ amely a legkorábbi a ma ismert szövegváltozatok közül. A kutatás során kiderült, hogy szintén ciszterci tulajdonból származik:²⁷ a kódex nyomott mintás borítója arra enged következtetni, hogy 16. századi újrakötése idején az altzellei apátság gyűjteményéhez tartozott, akárcsak az 1452-ben keletkezett Ms. 841 kézirat, ez utóbbi azonban a *Visiones Georgii* teljes szövegét tartalmazza. Másolója, Heinrich von Lichtenfels altzellei szerzetes²⁸ feltehetően a saját monostorában található régebbi példányt használta mintául.

A két szöveg szoros kapcsolatát filológiai érvek igazolják: a 16. vízió szövegét vizsgálva, amely *Visiones Georgii* egyik leghosszabb egysége, azt figyeltük meg, hogy ahol a

25 HAMMERICH, „Studies to Visiones Georgii” (1938), 106.

26 Ms. 832 f 7vB 35.

27 A borító mintázatát xv azonosította.

28 *Expliciunt visiones venerabilis Georgii militis de Ungaria, anno domini 1 :4 :5 :2 in dominica Iudica per fratrem Henricum Lichtenfels.* (Ms. 841 f. 240r.)

Ms. 832 kézirat egyedi variánst tartalmaz, Ms. 841 szinte minden alkalommal igazodik hozzá. Abban a kevés esetben, amikor Ms. 841 olvasata eltér a Ms. 832-ben találhatótól, az előbbi többnyire egyedi variáns, amely nem egyezik a korpuszban található többi olvasattal sem.²⁹ A szavak és kisebb szószerkezetek szintjén túl a két kézirat egyezése néhány nagyobb szövegegységben is megnyilvánul. Az egyik ilyen rész azoknak a szenteknek a felsorolása, akikhez a purgatóriumban szenvedő lelkek folyamodnak

29 Az összehasonításhoz a Hammerich kritikai kiadásában közölt olvasatok álltak rendelkezésemre, továbbá a két altzellei kódex szövege (Ms. 832 – L6, Ms. 841 – L7). A kéziratok jelöléséhez a Weitemeiernél javasolt, fent ismertetett jelzeteket használok. A Hammerich kritikai kiadásában szereplő olvasatot H-val jelölöm. Az összevetésnél a következő jeleket használok:

- : szembenállás
- *dólt betű*: L6 és L7 olvasata eltér egymástól
- om : kihagyás

Ms. 832 f. 4vB 36 *ligwa* L6 : *ligua* L7 : *lingwa* Mo P1 : om K; Ms. 832 f. 5rA 1 *linguam* L6 : *liguam* L7 : *lingwam* Mo P1 : *ligwam* K; 7 et qui comuniter L6 L7 : qui et comuniter P1 Mo H : et comuniter K : qui comuniter B; 12 per collum et per guttur L6 L7 : per guttur et per collum Mo H : per guttur P1 K; 13 serpentinis predictis L6 L7 : serpentinis : Mo H : serpenicum predictis P1 : serpentum K; 23 plenas et plenas L6 L7 : plenas et plenos P1 K B : plenas Mo H; 24 *auro argenteo* (*argenteo* P1) L6 P1 : *auro et argenteo* L7 Mo H : *cupro plumbo* K; 36 *predonum* L6 L7 : *predatorum* Mo P1 H : om K; Ms. 832 f. 5rB 25 *eorum* L6 L7 : in *eorum* Mo P1 H : et in *eorum* K; 34–35 *pena specialis et acerbissima* L6 L7 : *acerbissima et specialis pena* Mo H : *pena specialis* K; Ms. 832 f. 5vA 1 *Etiam videbatur quod ibi essent* L6 L7 : *Et videbantur ibidem esse* Mo H : *Et videbantur quod ibi essent* P1 : *Et videbatur ibi quod essent* K; 11 in *forma et figura predictorum* L6 L7 : in *forma et in figura* Mo : in *forma predictorum et figura* : P1 : in *forma siue in figura* B : in *figura et forma* W1; 14 *lixa assata in pastillis* L6 L7 : *lixa assata in patellis* Mo : *lixa assata in pastilla* P1 : *lixa assata in pastilis* W1 : *inlixa in pastilla assata* K : *lixa assata in pascillis* B : *lixa assata in patellis et in postillis* W2 : *elixa, assata in pastillis* H; 17 *calidissimo* L6 L7 : *callidissimo* Mo : *caldissimo* P1 K H; 19 *cupri argenti plumbi* (*plumbi*-L7) L6 L7 : *auri et argenti, plumbi* Mo : *cupri auri argenti plumbi* P1 K B : *cupri, auri et argenti, plumbi* H; 33 et *precipue* L6 L7 : om Mo P1 K H; 40 *spontanes* L6 L7 : *spatones* Mo : *spontanes* P1 K H; Ms. 832 f. 5vB 9 *persequentes pungentes* L6 L7 : *persequentes et pungentes* Mo H : *pungendo persequentes* W1 : *pergentes persequentes* P1; 15 in *L6 L7* : et Mo : ad P1 K H; 16 *enim* L6 L7 : *quidem* Mo P1 K H; 19 ad *assurgendum* L6 L7 : ad *surgendum* P1 Mo H : om K; 23 *cathenis* L6 : *kathenis* L7; 26 *cydifum* L6 : *cinifum* L7 Mo P1 H : et *cinifum* K; 29 *ligatissimi* L6 L7 : *colligati* Mo : *ligati* P1 K H; Ms. 832 f. 6rA 6–7 *aliter oculis corporalibus apparere et intueri* L6 L7 : *aliter corporalibus oculis intueri et apparere* Mo H : *aliter corporalibus oculis apparere et intueri* P1 : *aliter oculis corporalibus appareri* K; 18–19 *sua corpora alias suis corporibus* L6 L7 : *sua vel suis corporibus corpora* Mo : *sua vel sua species corpora* P1 : *qua corpora* (*javítva*) *sua vel corpora* B : om K : *sua vel sue speciei corpora* H; 19 *informentur* L6 L7 : *informarent* Mo H : *informarentur* P1 : *informent* B : om K; 22 *sit* L6 : om L7; 31 *anima non potest a corpore pati* L6 L7 : *anima pati non potest a corpore* Mo P1 H : *anima non potest a corpore* K : *anima pati non potest siue corpore* W1; Ms. 832 f. 6rB; 11 *vel sic* L6 L7 : *ut sic* Mo P1 K B H : et *sic* W1 W2; 14 *cremare* L6 : *concremare* L7; Ms. 832 f. 6vA 1 *conbustam vel conbinatam* L6 L7 : *coniunctam vel conbinatam* Mo H : *conbinatam* W1 : *conbinatam conbustam* P1/K; 2 *ex duabus partialibus* L6 L7 : *ex duabus et principalibus* Mo : *ex duabus partialibus* P1 H : *ex duabus* W1 : *particularibus* B : *ex duabus participibus* K; 4–5 et *singulas passiones corporis corporales* L6 L7 : *passiones et singulas corporis corporales* P1 : et *singulas passiones corporales corporis* Mo H : et *singulas passiones corporis* W1; 6–7 et *passiones ac lesiones* L6 L7 : et *lesiones* Mo P1 H : om K; 7–8 et *lesiones quascumque* L6 L7 : et *lesiones* P1 : *eciam lesiones* Mo : et *cetera* B : om W1 K; 14 *aristoteles* L6 : *arestotiles* L7; Ms. 832 f. 6vB 21 *posse sentire* L6 L7 : *posse sentire* Mo P1 K H; 25 *anima humana* L6 P1 K H : *humana anima* L7 B : *anima* Mo; Ms. 832 f. 7rA 2 et *sicut* L6 L7 : et *quia sicut* K B H; 3 *est rationale* L6 L7 : *est rationale* Mo K H : om P1; 5 *rationale* L6 L7 : *rationabile* Mo P1 K H.

segítségért. Az Ms. 832 kézirat, eltérően a többi variánstól, a következő felsorolást tartalmazza:

Iste uocem suam dirigendo ad sanctum Pe- / trum, iste ad sanctum Paulum, ille ad sanctum Laurentium / ille ad sanctum Augustinum, Dominicum et Franciscum, / Mathiam, Magdalenam et sic de alijs.³⁰

Az Ms. 841 követi az Ms. 832 felsorolását, és csupán egyetlen helyen tér el a fentiekől: a *Mathiam* megnevezést felváltja a *Mariam*,³¹ amely egy *lectio faciliort* eredményez, mivel Máté evangélista megemlézése az adott kontextusban kissé szokatlanul hat. Mária Magdolna viszont, mint bűnbánó szent, hatékony segítőtje a tisztulásra szoruló lelkeknek, ugyanakkor a női közbenjáró szenteket is képviseli a felsorolásban.

A második hosszabb szöveghely, amely a két lipcsei kéziratot megkülönbözteti a korpusz többi kéziratától, az aránytalanul hosszúra nyúlt 27. fejezet végén található, amelyben a szerző a purgatóriumban szenvedő lelkek megsegítésének módjait taglalja.

Explicit Capitulum / xxvijm ualde prolixum, tamen ualde utile, / in quo agitur de supplicacionibus Georgij / archangelo Michaeli porrectis et exaudi- / tis et affirmatiue signatis dicendo : fiat, fiat.³²

Az Ms. 841 kézirat ugyanezt a formulát tartalmazza azzal a különbséggel, hogy a végére hozzátesz egy *Ament*.

Ha a fenti érvek alapján elfogadjuk, hogy az Ms. 841 kézirat az Ms. 832 alapján készült másolat, mindez magával vonja azt a feltételezést, hogy az Ms. 832 a másolás után sérült meg valamikor, és eredetileg mindazokat a szövegrészeket tartalmazta, amelyek a Ms 841-et kiemelt jelentőségűvé teszik a *Visiones Georgii* latin korpuszán belül.

A *Visiones Georgii* szerzőjének azonosítását az Ms. 841 egy olyan szöveghelye tette lehetővé, amely minden bizonnyal csak töredékessége miatt hiányzik a mintájául szolgáló Ms. 832-ből. A bevezetés és a György vitéz írországi zarándokújtát igazoló pátenstevelek közé a következő formula ékelődik:

Veritatem autem supradicte / Purgatorii visitacionis supranominatus dominus Richardis archiepiscopus / Armachanus testificatur per suas literas triplicatas, *quarum* [182r] / *prima est ista de uerbo ad uerbum fidelissime copiata et inserta / huic tractatui ordinato et composito per magistrum Petrum de / Paternis, sacre theologie professorem ordinis fratrum heremitarum / sancti Augustini actu regentem studium in conuenti dictorum fratrum / in Romana curia, ad utilitatem populi christiani laudemque / domini nostri Ihesu Christi.*³³

30 Ms. 832, 2vA 28–31

31 Ms. 841 f. 199 r 10–12

32 Ms. 832, f. 22rB 19–23

33 Ms. 841 de l'Universitätsbibliothek de Leipzig, f. 182 r33 – f. 182v6.

[A Purgatórium fent említett meglátogatásának igaz voltát Richárd armaghi érsek három levelével igazolja, amelyek közül ezt az elsőt szóról szóra lemásolva tartalmazza ez a traktátus, melyet a Szent Ágoston remete testvéreinek rendjéből való Petrus de Paternis, a szent teológia professzora állított össze és szerkesztett meg az említett testvérek kolostorának studiumában a Római Kúrián, a keresztény nép hasznára és Urunk, Jézus Krisztus dicséretére.]

Ez a mondat, amely egyszerre fedí fel a szerző személyét és a keletkezés helyét, szinte valamennyi kéziratból hiányzik. Helyette a következő formulák állnak:

L12 (Mo) : *quarum prima est talis*

L16 (V) : *quarum quidem licterarum tenorem ac de uerbo ad uerbum ad maiorem legentium certificationem fideliter copiatum duxi jn presenti opusculo premitendum. Et primo domini Riccardi archiepiscopi armachanensis tamquam inter ceteros dignioris. Cuius prime littere tenor talis est*

L19 (W1) : *quarum prima est ista de uerbo ad uerbum fidelissime compilata*

L20 (W2) : *quas pretermitto cura breuitatis inuenitur tamen in multis locis uidelicet in libro isto*

L14 (P1) : *Prima est de uerbo ad uerbum fidelissime copiat*

L5 (K) : *quas prima est ista*

Egyedül a szintén szászországi eredetű, 1458-ban keletkezett és jelenleg a St. Florian-i ágostonos apátságban őrzött kézirat tartalmaz egy nagyon hasonló szövegrészt, amely azonban torz alakban őrizte meg Petrus de Paternis nevét (Petrus Deternis).³⁴ Kérdéses még a pommersfeldeni kézirat variánsa, amelyet a nagyon nehézkes hozzáférés miatt sajnos még nem állt módunkban megtekinteni.

Petrus de Paternis, aki az idézett részlet tanúsága szerint az avignoni pápai udvarban dolgozott, nem teljesen ismeretlen az irodalomtörténet számára. Korábban az egyetlen példányban ránk marad, kétnyelvű *Liber de sufficiencia et de necessitate*³⁵ szerzőjeként tartották számon, amely 1349-ben készült Delphine de Beaufort, VI. Kelemen pápa unokahúgának megrendelésére. A latin és provanszál nyelven írt, gazdagon illusztrált kódex egyik érdekessége, hogy szintén van magyar vonatkozása, mivel Petrus de Paternis egy olyan látomássorozatot lát el benne teológiai és értelmező kommentárokkal, amelyet a korban – tévesen – magyarországi Szent Erzsébetnek tulajdonítottak.³⁶

34 „*quarum prima ista est de uerbo / ad uerbum fidelissime copiat et inserta / tractatui ordinato et composito per / magistrum Petrum Deternis sacre theologie / professorem ordinis fratrum heremitarum sancti / Augustini studium actu regentem in con- / ventu dictorum fratrum in Romana curia / ad utilitatem popouli christiani laudemque domini / nostri Ihesu Christi*”.

35 Ancienne cote : Colbert 1517, nouvelle cote : Latin 3313A, Bibliothèque Nationale de la France.

36 A *Liber de sufficiencia...* tévesen Árpád-házi Szent Erzsébetnek tulajdonítja Schönau Szent Erzsébet bencés apáca látomásait (†1165), Louis CAROLUS-BARRÉ Louis, „Peyre de Paternas. Auteur du livre De sufficiencie et de necessitat (1349)”, *Romania* 67 (1942. 1943): 217–239, 222.

A pernes-i származású szerzetes életéről Louis Carolus-Barrée gyűjtötte össze az adatokat és publikálta 1942-ben megjelent tanulmányában.³⁷ Carolus-Barré a 14. század 1. negyedére teszi Petrus de Paternis születését, aki feltehetőleg Avignonban lépett be az ágostonos rendbe. Alapozó tanulmányait követően a rend Párizsba küldte teológiát tanulni, ahol 1340-ben baccalaureátusi fokozatot szerez. 1344-ben VI. Kelemen levélben kéri a teológiai fakultás magisztereit, hogy adományozzanak magiszteri címet Petrus de Paternis-nek, és indoklásképpen a langue d'oc nyelvet beszélő magiszterek hiányára hivatkozik.³⁸ Petrus de Paternis ezt követően az avignoni stúdiumban folytatja működését. *Liber de sufficiencia et de necessitate* című művéért jutalomképpen 1350-ben a pápa kápláni rangra emeli – ezen a ponton azonban elfogynak Carolus-Barré adatai. A *Visiones Georgii* fentebb idézett részlete viszont arra utal, hogy Petrus de Paternis a mű megírásakor, az 1350-es évek derekán is Avignonban tartózkodott. Szintén ezt igazolják Gregorius Ariminensis (1300 k.–1358) rendi generális naplójának 1358-as bejegyzései, amelyek Petrus de Paternis magiszterről az avignoni kolostor lakójaként tesznek említést.³⁹

A *Visiones Georgii* szerzőjének gondolkodását a fentiek értelmében olyan tényezők formálták, mint a párizsi egyetem intellektuális miliője, az ágostonos remete rend spiritualitása és a pápai udvar kulturális légköre. Ez az összetettség a látomásokhoz fűzött kommentárokban is megnyilvánul, melyek hol skolasztikus jellegű teológiai fejtegetések (így például a lélek érzékelőképessége melletti érvelés a 16. látomás kapcsán), hol morális és spirituális tanítások. Petrus de Paternis forrásait csak részben ismerjük, szellemi és spirituális kötődéseinek feltárása további kutatásokat igényelne. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy rendkívül komplex és eklektikus tudástárat kap az olvasó, amelyben helyenként látszólag ellentmondó nézetek is megférnek egymás mellett – így például a test és lélek kapcsolatának kérdése, amely a 16. fejezetben unitárius, a 27. fejezetben viszont dualista megfogalmazást kap. Nyilvánvaló, hogy Petrus de Paternis nem teológiai vagy filozófia tételek bemutatására törekszik, kommentárjai inkább praktikus jellegűek és mindig egy konkrét problematikára igyekeznek szemléletes magyarázatot adni. Bár a megrendelő ismeretének hiányában nem mondhatunk semmi bizonyosat a mű megírásának céljáról, mégis leginkább oktató, nevelő jellegű írásnak tűnik, amely didaktikus szellemben egészíti ki a túlvilág színes és rendkívül érzékletes leírását. Talán továbblépést jelenthetne a *Visiones Georgii* rendeltetésének meghatározásában a pápai udvar kulturális és politikai miliőjének tanulmányozása: miért tarthatott számot érdeklődésre Avignonban a 14. század közepén egy magyar vitéz története? Nem sokkal a nápolyi háborúk után milyen volt a római kúrián a magyarok megítélése? Milyen diplomáciai és kulturális kapcsolatok voltak Nagy Lajos és VI. Ince udvara között? Milyen szerepet játszottak az ágostonos remeték a pápa környezetében, és mit tudunk a rend magyar kapcsolatairól?

37 Uo.

38 Uo., 218.

39 *Gregorii de Arimino O.S.A. registrum generalatus : 1357–1358*, szerk. Albert DE MEIJER (Romae: Institutum historicum Augustinianum, 1976), 151, 153.

Egy következő, sok kérdést felvető témakör a *Visiones Georgii* elterjedésének problematikája. Jelenleg csupán annyit állíthatunk biztosan, hogy a legtöbb kézirat német és osztrák szerzetesközösségek könyvéraiban maradt ránk. Bár Hammerich fentebb említett hipotézise Niccolò da Beccari olasz humanista közvetítő szerepéről megoldást kínál a problémára, az elmélet gyenge pontja, hogy egyrészt nem ad magyarázatot a szöveg elterjedésére egyházi körökben, másrészt a világi tulajdonosok – kizárólag néhány vernakuláris kézirat esetében merül fel a *Visiones Georgii* világi használata! – szintén egyházi, és leginkább monasztikus körökkel álltak kapcsolatban.⁴⁰ Hogyan került akkor a *Visiones Georgii* Avignonból Közép-Európába? Milyen lehetséges útvonalai lehetnek a kódexek vándorlásának a rendek között és a rendeken belül? Miért és hogyan olvasták a szerzetesek György vitéz látomásait? Bár a *Visiones Georgii* ciszterci recepciójával diszsertációmban is foglalkozom, érdemes lenne megfigyelni, hogy milyen helyet foglalt el a *Visiones Georgii* a különböző rendek gyűjteményeiben.

Végül a *Visiones Georgii* történetiségének kérdése is további kutatásokat igényel. Milyen arányban beszélhetünk valós, megtörtént eseményekről, ha egyáltalán van történeti magja az elbeszélésnek, és milyen arányban fikcióról? Továbbra sem tudjuk, hogy létezett-e György vitéz, és valóban megtette-e a hosszú utazást Dél-Itáliából Írországba, majd vissza Avignonba? A zarándoklat történetisége mellett szól John of Tewksbury *De situ universorum* című traktátusa (1356/7, 1371?), amelyben leírja Györggyel való találkozását Oxfordban, és összefoglalja a látomások paradicsomi szakaszát.⁴¹ Az oxfordi ferences elbeszélése azonban nem egyezik teljesen a *Visiones Georgii* verziójával, így felmerül a kérdés, hogy vajon nem egy korai szövegvariánst ismerhetett-e John of Tewksbury, amelyet Petrus de Paternis Avignonban átdolgozott?

A művel kapcsolatos kérdések, amelyekből itt csak egy nagyon szűk válogatást mutattunk be, talán kellőképpen szemléltetik, hogy a *Visiones Georgii* milyen sok irányból megközelíthető, gazdag kutatási téma, amely nem csupán az irodalomtörténet számára lehet érdekes, hanem történelmi, filozófiai, teológiai és számos egyéb vonatkozása is figyelmet érdemel. A pontosabb kérdésfelvetések pedig remélhetőleg lehetővé teszik, hogy a mű kutatástörténete egy izgalmasabb, szakmai szempontból megalapozottabb és gyümölcsözőbb szakaszába lépjen.

40 Weitemeier foglalkozik a Trenbach család tulajdonában lévő *Visiones Georgii*-kéziratokkal, ezek azonban egyrészt német nyelvűek, másrészt szintén nem humanista kötődésűek. WEITEMEIER, *Visiones Georgii*, 235–246.

41 A vonatkozó részletet és leírását lásd: MAGGIONI, TINTI és TAVIANI, *Il Purgatorio di San Patrizio*, 182–201.